

tną partią w walce o władzę dla ludu była partia bolszewików. Liczne dokumenty świadczą o wycofywaniu się w najtrudniejszych momentach rewolucji przedstawicieli mieńszewików, lewych eserów i innych z Komitetów Wojskowo-Rewolucyjnych oraz z innych organów walki rewolucyjnej (dok. 79, 107, 186 z cz. I i dok. 98, 99 i inne z cz. II). W tych warunkach cały ciężar walki o zorganizowanie nowej władzy i o jej utrzymanie spadał na bolszewików. Działo się to oczywiście nie na skutek ich programowego dążenia do monopolu w tym zakresie, lecz w wyniku odejścia z placu boju i małoduszności innych partii politycznych np. mieńszewików, lewych eserowców itp.

W sumie publikacja o Komitetach Wojskowo-Rewolucyjnych jest wydawnictwem bardzo pożytecznym i na czasie. Oświecla bowiem źródłowo działalność i dzieje, epizodycznych wprawdzie, lecz nadzwyczaj ważnych organów władzy rewolucyjnej w Rosji. Należy do serii źródłowych publikacji radzieckich o narodzinach pierwszego w świecie państwa socjalistycznego.

ADAM ŁOPATKA (Poznań)

Prameny k dějinám státu a práva v Československu (Chrestomatie) pod red. V. Vaněčka. Cz. I, *Do husitského revolučního hnutí*, przygotował V. Vaněček, Učební texty vysokých škol, Karlova Universita v Praze, Fakulta právnická, Praha 1957.

Czołowy czechosłowacki historyk państwa i prawa prof. Václav Vaněček przygotował do druku teksty źródłowe dla studentów Wydziału Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze, odnoszące się do dziejów państwa i prawa w Czechosłowacji. Jest to chwilowo część pierwsza zamierzonej serii, która ma objąć całość dziejów. Redaktorem całości jest również prof. Vaněček z tym, że część pierwszą najbliższą swym dotychczasowym badaniom przygotował sam. Część ta rozpoczyna się przekazami z początków naszej ery, a kończy w drugim dziesiątku XV w., tuż przed wybuchem rewolucji husyckiej.

Wybór tych tekstów źródłowych, trzeba przyznać, stoi na najwyższym poziomie naukowym i daje studentom prawa pogląd na najważniejsze źródła prawne z przeszłości w naukowej oprawie. Takie zresztą cele przyświecały edytorowi. Teksty mają przyczynić się, jak wynika z przedmowy, do podwyższenia poziomu młodych prawników, mają ich zaznajomić z początkami pracy badawczej. Mają też uzupełnić wykłady materiałem odnoszącym się do historii źródeł prawnych i rozwoju wiedzy prawniczej.

Vaněček w ramach tekstów po raz pierwszy nie zadowolili się tylko tekstami pisanymi, ale opublikował również w postaci odpowiednich ilustracji niektóre zabytki kultury materialnej, które mają również znaczenie dla historii prawa. Są to m. in.: rzeźba głowy męskiej z okresu celtyckiego, pochodząca z Mšeckých Zehrovc (Czechy środkowe) z przełomu II/I w. przed n. e., a mająca świadczyć o społecznym rozwarstwieniu plemienia Bojów, dalej widok rozkopanej tzw. Żurańskiej Mogiły z przełomu V/VI w. (Morawy), pochodzącej już z okresu słowiańskiego, ale stawianej, jak sądzi edytor, przez Gotów lub Bur Gundów, wreszcie reprodukcja fresku z 1134 r. w rotundzie św. Katarzyny na grodzie w Znojmie, przedstawiająca powołanie Przemysła, praojca rodu Przemyślidów, od pług na stolec książy. Ta rodowa legenda Przemyślidów, jakże ciekawa przez swe analogie do

legendy o Piaście z Kroniki Galla, jest według interpretacji edytora wyrazem polityki dynastii w X i XI w., w okresie, gdy jeszcze wielką rolę odgrywała warstwa prostych ludzi wolnych. Pomysł umieszczenia w wyborze tekstów historyczno-prawnych ilustracji zabytków związanych z przedmiotem, zasługuje na uznanie. Sądzę, że można by go nawet w przyszłości rozbudować i wzbogacić o dalsze elementy. Pomysł ten może być również wzorem dla ewentualnych prób opracowania wyboru tekstów również i u nas w Polsce.

Zgodnie z tytułem wybór tekstów obejmuje wyjątki odnoszące się do historii państwa czeskiego, jak i Słowacji, czyli wciąż również teksty prawne z terenu dawnego państwa węgierskiego. Stąd znalazły się tu: napis rzymski na skale w Trenczynie, statuty króla Stefana (XI—XIII w.), złota bulla Andrzeja II (1222 r.), przywilej dla Sasów spiskich (1271 r.), przywilej Ludwika Węgierskiego dla Słowaków z Żyliny (1381 r.).

Historia państwa i prawa rozpoczyna się od tekstów pochodzących z wieków I—VII, ilustrujących związek plemienny Markomanów, wzmianki o gallickich Bojach, „królestwie” Vanniusa i innych plemionach germańskich, aż po państwo czysto słowiańskie Samona i Rzeszę Wielkomorawską. W ten sposób sięga się tekstami do czasów przedfeudalnych, do historii plemion niekoniecznie słowiańskich, które zamieszkiwały przed Słowianami ziemie Czechosłowacji. Jest to postępowanie nad wyraz słuszne, pogłębia pojęcie o genezie feudalnego państwa, włącza go w nurt historii powszechnej.

Wysoki poziom naukowy polega m. in. i na tym, że teksty podawane są w języku oryginałów, a tłumaczenie czeskie równoległe pomieszczane ma tylko wyjaśnić niezrozumiałe terminy. Pod tym względem polski wybór tekstów J. Sawickiego wykazuje poważny brak, usprawiedliwiony może jeszcze w roku 1952, w chwili wydania, ale dziś już nie do przyjęcia. Wszystkie teksty źródłowe wyboru Vaněčka poprzedzone są uwagami edytora o źródle, ich ewentualnym autorze, o tle historycznym i problemie poruszonym. Uwagi te niejednokrotnie zawierają oryginalne poglądy edytora. Podawana jest również ważniejsza literatura, edycje i ważniejsze ocimianki tekstu. Cały ten sposób edycji pozwala studentowi na pogłębianie swych wiadomości, na zainteresowanie się problemem.

Z tekstów, które mogą zainteresować również czytelnika polskiego należy wymienić wyjątki z kroniki Fredegara o państwie Samona, gnieźnieński dekret księcia Brzetysława z 1039 r., który ogłoszony został nad grobem św. Wojciecha, opis granic biskupstwa praskiego z 1086 r., wyżej wymienione dane ikonograficzne o rodowej legendzie Przemyślidów (1134 r.). Interesujące są również przywileje króla Władysława i księcia Sobiesława II dla Niemców praskich (1173/8 r.) z uwagi na analogie początków miast w Polsce. Drukowany jest dalej przywilej króla Stefana węgierskiego z 1271 r. dla miast Niemców spiskich, których część należała później do Polski.

W całości czeska nauka historii prawa na wyższych uczelniach otrzymała interesujący, stojący na wysokim poziomie wybór źródeł. Należałoby sobie życzyć, aby i polska nauka przystąpiła do wydania podobnie przygotowanego wyboru. Dotychczasowy wybór tekstów J. Sawickiego¹ był zadawalający dla studium trzyletniego prawa. Brak oryginalnych tekstów łacińskich, brak zasadniczo aparatu komentarzy nie stwarza z tego wyboru, w ramach obecnego pięcioletniego studium, odpowiedniej pomocy w nauczaniu. Nie stanowi on już dzisiaj ani przy-

¹ J. Sawicki, *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, t. I, Warszawa 1952.

kładu pracy edytorskiej, ani nie może być zachętą do pogłębiania znajomości przedmiotu. Wybór ten jest wreszcie zbyt szczupły, by mógł być przedmiotem dowolnego korzystania z niego dla prowadzącego ćwiczenia. Czymś innym w tej mierze jest wybór Vaněčka, który na 260 stronach dochodzi do początków XV w., podczas gdy wybór Sawickiego ten sam zakres chronologiczny wyczerpuje tylko na 80 stronach. Nie wynika to bynajmniej z ubóstwa źródeł polskich, lecz z innego założenia wyboru całości tekstów. Wybór Vaněčka daje prowadzącemu ćwiczenia większą swobodę komponowania ćwiczeń, studentowi więcej ciekawego materiału. Stanowi wzór do naśladowania i przynosi zaszczyt czeskiej nauce historii prawa.

ZDZISŁAW KACZMARCZYK (Poznań)

Jean Imbert, Gerard Sautel, Marguerite Boulet-Sautel, *Histoire des Institutions et des Faits Sociaux (X-e—XIX-e siècle), Textes et Documents*, Thémis, Paris, Presses Universitaires de France, 1956.

W ślad za wprowadzeniem we Francji nowego programu nauczania na wydziałach prawa, którego istotnym elementem było w dziedzinie historii prawa wprowadzenie nowego przedmiotu na I i II roku prawa pt. „*Histoire des Institutions et des Faits Sociaux*”, pojawiać się zaczęły zarówno nowe podręczniki tego przedmiotu, jak i wybory tekstów źródłowych do ćwiczeń¹. Przecież właśnie inną nowością programu francuskiego jest wprowadzenie dla studentów obowiązkowych ćwiczeń (z dwu przedmiotów na każdym roku). Ukazały się więc zbiory dla I roku, jak w szczególności zbiór prof. J. Maillleta, *Histoire des institutions et des Faits Sociaux*, Paris 1957 oraz zbiór wydany przez wyżej wymienionych wydawców w 1957 r., zatem po ukazaniu się tu omawianego zbioru dla II roku.

Zbiór nasz wydrukowany bardzo ciasno na 400 stronach obejmuje znaczną ilość, bo aż 279 tekstów. Jak wydawcy sami wyjaśniają wybór ma ilustrować wykład „Historii instytucji i faktów społecznych” na II roku, w szczególności zaś nawiązuje on do podręcznika J. Ellula. Wydawcy podkreślają również, że ściśle stosowali się do „imperatywu” oficjalnego programu. Nawiązując do tego programu wydawcy grupują teksty w poszczególnych rozdziałach, odpowiadających rozdziałom programu. Na każdy rozdział, względnie podrozdział, przypada po kilka pozycji, z tym, że każda pozycja otrzymała również tytuł określający problem, którym się zajmuje. Na każdą pozycję przypada po jednym, a zazwyczaj po kilka tekstów. Zilustrujmy to na przykładzie. W części II „Francja monarchiczna”, rozdział II zatytułowany „Życie polityczne i administracyjne” zawiera podrozdział pt. „Władza królewska i jej prerogatywy”. Na podrozdział ten przypada 10 pozycji (15 tekstów). I tak pozycja „Państwo, rząd i ustawodawstwo” zawiera 2 teksty: z J. Bodinusa i z *Umowy społecznej* J. J. Rousseau. Następną pozycją „Teoria monarchii umiarkowanej” zawiera jeden tekst de Seyssela, a kolejna pt. „Koncepcja chrześcijańska władzy królewskiej” zawiera tekst z Bossueta. Wreszcie dalsza pozycja w tym podrozdziale „Problem praw zasadniczych monar-

¹ Por. moje omówienia podręczników *Histoire des Institutions et des Faits Sociaux* dla I roku w Czasopiśmie Prawno-Historycznym, t. IX, z. 1, 1957, s. 344—351 i dla II roku, ibidem, t. X, z. 1, 1958, s. 188—197. Por. też moje opracowanie: *Wyniki ankiety Czasopisma Prawno-Historycznego na temat nauczania przedmiotów historycznych na wydziałach prawa*, CPH, t. IX, z. 2, 1957, s. 407—434.